

Repere pentru depozitarea colecției de artă medievală românească

Diana Mirea¹

scrociob_diana@yahoo.com

Keywords: *museum, icons, collection.*

Summary: *In this article I began by illustrating the value of the icons. This justifies the need to protect them permanently. Then I went on to illustrate several landmarks that the conservative has in view when he stores the collection of sacred art from the general and well known things to the specific objectives of the objects from "Aurelian Sacerdoțeanu" Museum, from Vâlcea County.*

Icoanele reprezintă o latură valoroasă și sensibilă din cadrul unui muzeu, atât pentru cercetătorii interesați de acest domeniu, cărora le pot oferi satisfacții profesionale, cât și pentru publicul vizitator.

În cadrul Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, la secția de artă, există o colecție de peste 450 de piese de artă medievală românească diverse ca natură și dimensiuni. Întâlnim obiecte bidimensionale de la uși împărătești, icoane pe lemn, icoane pe sticlă și epitafe sau tridimensionale cum ar fi crucile de masă, policandre, tâlpi de jilț și sfeșnice. Lungimile pot fi de la 7 cm la peste 1200 de cm.

Icoanele pe lemn și ușile împărătești au la bază o structură stratificată alcătuită din suportul de lemn, grundul, straturile de culoare și vernisul. Icoanele pe sticlă au un suport de sticlă, straturi de culoare și o protecție pe verso, toate fixate într-o ramă de lemn. Policandrele, crucile de masă pictate sau sculptura policromă au același mod de organizare internă cu cea a icoanelor pe lemn, dar spre deosebire de cele menționate anterior au volum ca cea de a treia dimensiune². Diversele materiale din componența pieselor încearcă să intre permanent în echilibru cu mediul ambiant însă au coeficienți de dilatare diferiți și își modifică diferit dimensiunile creându-se tensiuni care fragilizează obiectul și care cauzează deformări, desprinderi sau fisuri ireversibile. Acesta este principalul motiv pentru care piesele au de suferit sub acțiunea unor solicitări microclimatice exterioare, stabilitatea fiind cea importantă cerință pentru acest tip de bunuri culturale³. Datorită durtății sticlei stratul pictural nu va face priză profundă cu suportul putând suferii ulterior desprinderi ireversibile. În colecție există și potire de metal⁴. Acestea din urmă fiind dintr-un material anorganic sunt mai rezistente față de variațiile microclimatice însă nu tolerează o umiditate mare și oxigenul, care influențează negativ conservarea obiectului favorizând coroziunea⁵. Pentru sfeșnice nepictate este necesară urmărirea lemnului cu condițiile de microclimat specifice. Epitafele sunt constituite din material textil preparat și pictat pe ambele fețe ceea ce pune probleme unei depozitări corecte. După cum observăm colecția de icoane se

¹ **Mirea Diana**, conservator, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, doctorand în istorie, Universitatea „1 Decembrie” Alba-Iulia.

² Moldoveanu, 2003, p. 193.

³ Bernardi 2004, p. 21.

⁴ Oprea 2010, p. 133.

⁵ Mihalcu 1970, p. 91-92.

dovedește a fi una dificil de conservat, și nu de puține ori recomandările pentru un anumit material care intră în componența bunului cultural se opun necesităților altui material, în funcție de piesă, persoana responsabilă confirmându-și mereu aptitudinile.

În depozit, datorită numărului mare de bunuri culturale păstrate, spre deosebire de expoziție, este cu atât mai importantă prevenția degradărilor și stabilitatea microclimatică deoarece acestea produc fenomene chimice și fizice ireversibile. Anumiți factori fizico - chimici din mediul ambiant (umiditate, oxigen și gaze reactive) puse alături de compoziția obiectului produc reacții chimice în detrimentul obiectului. Nu sunt neglijat materialele componente, de exemplu anumite culori obținute din materiale corozive, care pot produce degradări. Asocierea mai multor factori de degradare are întotdeauna efecte cumulate și fiecare dintre aceste elemente trebuie luate în considerare. Pentru protecția bunurilor culturale sunt luate în calcul proprietățile fizico - mecanice și chimice ale materialelor care compun bunurile culturale, gradul lor de rezistență sau nivelul de fragilizare atins. Există o corespondență între aceste proprietăți, gradul de sensibilitate al materialelor și ansamblul măsurilor de conservare⁶.

Operele de artă au o natură fizico - chimică proprie iar exigențele pentru conservarea lor pot fi complet diferite⁷. Fiecare piesă răspunde în alt fel solicitărilor ambientale, orice material având limitele sale de îngăduință față de diferențele termohigrometrice, chiar dacă este vorba de același tip de lemn sau același autor, în funcție de vârstă și de mediul în care a fost păstrate fibrele lemnului fiind mai sănătoase, capacitatea de absorbire a apei putând fi mai mică, rezistența mai mare, etc. Aceste caracteristici fizico - chimice ale materialelor și răspunsul lor la solicitările ambientale sunt analizate în permanență pentru a prelungi durata de viață a bunurilor culturale. În funcție de toate acestea conservatorul organizează depozitul, urmărește bunurile culturale în decursul timpului și aplică măsurile necesare.

Dintre condițiile necesare, în primul rând spațiul folosit pentru depozitare a fost renovat cu minim șase luni înainte și nu există poluare alcalină, este salubru și au fost efectuate operațiuni de ignifugare, de dezinsecție și dezinfecție, este izolat termic și oferă o bună stabilitate microclimatică având în același timp ferestre pentru aerisire termoizolante, cu protecție solară și protejate de plasă contra intrării insectelor. Plafoanele rezistă și nu există infiltrații sau umiditate ascensională. Instalațiile de apă și încălzire au fost verificate și nu există riscuri de inundații sau alt fel de accidente. Instalațiile antiincendiu sunt un ajutor de neprețuit în cazul unui focar iar instalațiile de securitate avertizează în timp util poliția în cazul unei tentative de furt. În depozit accesul se face doar în anumite condiții, se păstrează anumite reguli și este interzisă intrarea persoanelor neautorizate. Materialele cu care au fost acoperite pardoselile nu atrag praful, se curăță ușor și nu alunecă.

Orice material are o tendință naturală spre descompunere în elementele sale de bază sub influența factorilor de microclimat. În depozit bunurile culturale sunt mult mai protejate împotriva variațiilor indiferent de natura lor. Umiditatea este unul din factorii care pun multe probleme conservatorilor în condițiile în care fiecare material care intră în componența icoanelor are un nivel mai mare sau mai mic de apă componentă, un grad higroscopicitate diferită, alt nivel de saturație și un alt nivel de umiditate necesară pentru a-și menține cât mai mult timp caracteristicile inițiale. Ceva mai favorizate sunt

⁶ Moldoveanu 2003, p. 88, 175-176.

⁷ Bernardi 2004, p. 49-50.

obiectele dintr-un singur tip de material ele răspunzând mai omogen la variațiile microclimatice. În spațiu destinat depozitării este esențială menținerea unui nivel constant al umidității în timp pentru a evita multe din degradările ireversibile. Date de procesele de absorbție și desorbție acestea sunt foarte periculoase pentru icoane în condițiile în care acestea sunt diferit percepute de fiecare din materialele componente ale structurii stratificate. Aceste variații sunt responsabile pentru clivaje, cracluri, crăpări și exfolieri ale stratului de culoare, deci implicit pierderea originalului. Ea este implicată în multe transformări chimice, fizice și biologice. Partea organică a icoanelor, lemnul, este și de această dată cea mai sensibilă, evitându-se extremele, acestea fiind foarte dăunătoare în ambele sensuri. La o umiditate de peste 70% ea este ușor atacată de ciuperci și insectele iubesc un mediu mai umed, dar, în același timp, scăderea drastică a umidității duce la reducerea elasticității, pierderea apei intramoleculare și la ruperea coeziunii interne, toate trei ducând la distrugerea obiectului.

Temperatura influențează coeficientul de umiditate relativă din material și oferă în același timp condiții prielnice pentru viețuitoarele parazite. Valorile și variațiile de temperatură depind de sistemele de încălzire, pierderile de căldură și izolația termică. Odată cu temperatura crește rata proceselor chimice și se recomandă în consecință o temperatură mică. Corpurile își pot modifica proprietățile fizice, solidele devenind mai flexibile sau mai rigide, lichidele devenind mai vâscoase sau mai fluide, condensându-se sau evaporându-se mai încet sau mai repede. În spațiul de depozitare conservatorul ține cont de faptul că durata de viață a bunurilor culturale scade odată cu creșterea temperaturii și a umidității, că în depozit nu este necesară o temperatură pentru confortul uman și că în cazul diverselor mutări ale obiectelor nu se recomandă diferențele mari de temperatură și umiditate⁸.

Dacă nu avem un public numeros care să modifice valorile microclimatice cum este cazul în expoziții, aerul din sălile de depozitare este aproape în aceeași măsură de poluat. Praful, fumul, gazele reactive (dioxidul de sulf, azotul, amoniacul, ozonul, etc.) rezultate de regulă ale unor procese industriale poluează aerul. Ajungând în depozit ele pot produce mult rău icoanelor, putând da naștere unor procese chimice ireversibile ca decolorarea pigmentilor, fragilizarea materialelor sau opacizarea vernisurilor. De asemenea, anumite materiale folosite pentru depozitare pot emite substanțe chimice ce pot altera starea bunurilor culturale. Amestecul eterogen de particule, multe nocive, cu diametre diferite din componența prafului sunt higroscopice, zgârie, pătează și se integrează în material, neputând fi înlăturate decât prin procedee chimice. Din această cauză sunt se folosesc filtre, bunurile culturale valoroase se închid în dulapuri specifice fiecărui tip de obiect, aerisirea se face la ore la care traficul rutier este mai mic iar curățenia trebuie să fie fără reproș dar să nu afecteze umiditatea și temperatura sau să ridice praful.

Se recomandă montarea aerului condiționat pentru a menține temperatura dorită și pentru a filtra aerul de noxe. Punerea în funcțiune a umidificatoarelor și dezumidificatoarelor va menține o umiditate relativă constantă. Toate acestea trebuie atent amplasate pentru ca emisiile lor să se distribuie omogen în spațiu și să nu afecteze obiectele. Punerea lor în funcțiune se face astfel încât fluctuațiile să fie cât mai puțin

⁸ Moldoveanu 2003, p. 73, 144-148.

perceptibile. Emisia de cald, rece și absorbția sau desorbție de umiditate se întâmplă la nivelul aparatului afectând cel mai puternic imediata apropiere⁹.

Pentru protejarea patrimoniului sistemul de iluminat, fie el natural sau artificial trebuie să țină cont de natura materialelor protejate, ora zilei¹⁰, anotimp și structura arhitectonică. Iluminatul înseamnă energie absorbită care poate degrada opera de artă producând fenomene fizice (craclare) sau chimice (virarea culorilor). Alături de aceasta¹¹ participarea umidității relative și oxigenului în derularea proceselor fotochimice este esențială.

Iluminatul artificial este tot energie emisă în mediu și este importantă pentru conservare deoarece prin căldura emisă la nivelul corpului de iluminat ea poate cauza oscilații termohigrometrice. Astfel orice detaliu în alegerea, poziționarea și modalitatea de utilizare contează mai ales ca nu există sistem de iluminat complet inofensiv mai ales cu cât culoarea și lemnul sunt materiale sensibile la lumină. Efectele depind de tipul de material, conținutul de radiații și timpul de expunere. Lumina difuză, nelocalizată este întotdeauna de preferat deoarece dacă opera suferă multe șocuri de acest fel are mai mult de suferit¹². Fiind vorba de depozit nu voi insista asupra acestui subiect, lumina fiind utilizată doar în momentele în care este cineva în depozit. Totuși nivelul maxim de intensitate permis pentru pictură conform normelor este de 150 luxi.

Dăunătorii biologici sunt o problemă importantă care poate interveni în depozitul de artă sacră, piesele având ca suport lemnul, material organic cu un număr mare de specii cunoscute de microorganisme, mușegaiuri sau insecte xilofage care îl folosesc drept adăpost și sursă de hrană. Se știe că substanțele chimice cu care se acționează asupra dăunătorilor biologici pot distruge atât obiectele cât și sănătatea celor care le administrează. Cunoașterea substanțelor, a dăunătorilor și a condițiilor de administrare a soluțiilor presupune astfel o pregătire specializată. Din această cauză aceste tratamente nu se aplică decât de firme specializate¹³. Conservatorul asigură în schimb condiții de curățenie impecabile¹⁴ și condiții de microclimat specifice¹⁵ pentru a preveni infestarea.

Materialele din care e confecționat suportul folosit pentru depozitare trebuie să fie din materiale compatibile, iar bunurile culturale să aibă o poziție stabilă. Fiecare material are limitele sale de îngăduință față de diferențele termohigrometrice, icoanele fiind unele din cele mai sensibile la aceste variații, sau față de materialele folosite pentru depozitare. Datorită sensibilității straturilor de culoare, icoanele nu permit suprapunerea și se depozitează la orizontală.

⁹ Bernardi 2004, p. 20-23, 34-38.

¹⁰ Se recomandă ca razele solare, care sunt cele mai dăunătoare, nu pătrundă direct pe obiect la nici o oră și în nici un anotimp chiar dacă sunt trase storurile și deschis geamul pentru aerisire.

¹¹ Moldoveanu 2003, p. 128.

¹² Bernardi 2004, p. 38-45.

¹³ Moldoveanu 2003, p. 352.

¹⁴ Pentru depozit acestea înseamnă curățenie, pardoseli din materiale care nu rețin murdăria, interzicerea servirii mesei în depozite, aerisirea periodică prin ferestre cu plase, menținerea unei umidități constante sub nivelul favorabil apariției mușegaiului sau macromicetelor, împiedicarea apariției insectelor xilofage prin tratamente preventive aplicate în încăpere.

¹⁵ Anumite valori de umiditate, temperatură și lumină pot asigura condiții prielnice de viață în funcție de specia de dăunători biologici.

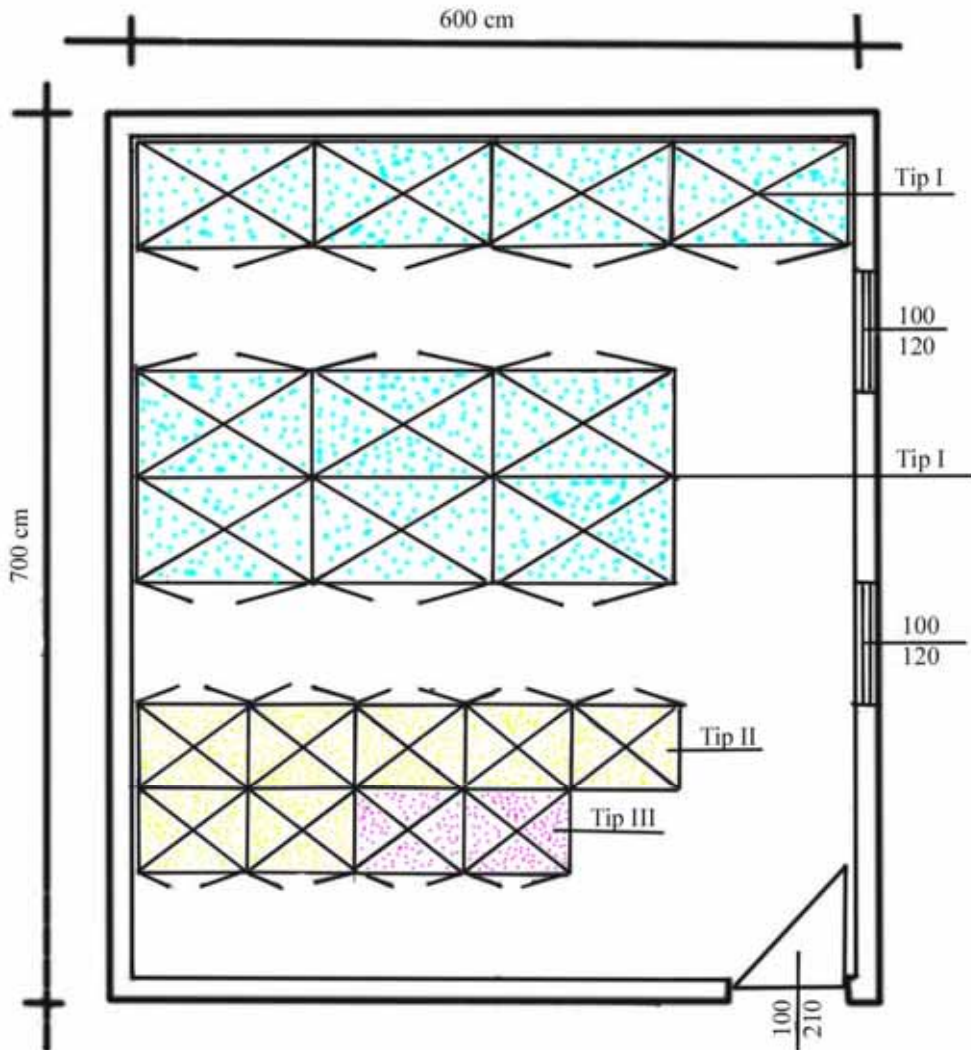
Pentru a îndeplini toate aceste condiții ar fi potrivit un material lemnos de esență tare tratat ignifug și antiseptic. Corpurile pentru depozitare sunt prevăzute cu uși din plexiglas cu protecție împotriva razelor solare, dar care permit vederea bunurilor culturale din exterior. La partea superioară este amplasată o fereastră de aerisire. În partea inferioară a poliței trebuie fixat carton cu goluri de aer care în același timp permite trecerea aerului și asigură anularea trepidațiilor provenite odată cu mișcarea icoanei pe suport. Ținând cont de numărul pieselor și de metodele de depozitare recomandate sunt necesare mai multe tipuri de moduli. Primul tip, pentru bunurile culturale cu lungimi de peste 50 cm reprezentând icoane pe lemn, icoane pe sticlă și uși împărțite sunt necesare zece corpuri de 210 cm înălțime cu 64 de polițe detașabile (piesele sunt foarte grele) având L- 150 cm, l- 90 cm, fixate la o înălțime de 30 cm. Al doilea tip, pentru icoanele cu lungimi de sub 50 cm încap în șapte corpuri, cu polițe culisante, cu dimensiuni de 200 cm înălțime cu 70 de polițe mobile având L -90 cm, l- 70 cm și h-20 cm între polițe. Pentru obiectele tridimensionale cuprinzând cruci, policandre sau sfeșnice sunt indicate două corpuri, reprezentând cel de-al treilea tip, având o înălțime totală de 200 cm, cu polițe detașabile după cum urmează: în primul trei sertare cu L- 90 cm, l-70 cm, primele două cu h- 80 cm și ultimul h- 40 cm; în cel de al doilea sunt necesare 3 sertare de L-90 cm, l- 70 cm, primele două fixate la o înălțime de 60 cm și ultimul la o înălțime de 50 cm. Toate aceste corpuri încap lejer într-o suprafață de 45 m² însemnând o suprafață de L- 7 m, l- 6 m și h- 2,3 m în care să fie asigurate pentru aceste piese toate condițiile amintite, necesare prezervării acestor bunuri culturale.

În cadrul colecției de artă sacră există o parte din ceea ce a însemnat arta, parte integrantă din istoria artei și din istoria bisericii de-a lungul mai multor secole, iar valoarea artistică, istorică și teologică a icoanei justifică grija și eforturile permanente pentru ca aceste piese să poată fii studiate și de generațiile viitoare.

Bibliografie

Bernardi 2004	Bernardi Adriana, <i>Conservare opere d'arte</i> , Saonara.
Florea 2010	Oprea Florea, <i>Etiopatologia operei de artă și a materialelor structurale</i> , București.
Mihalcu 1970	Mihalcu Mihail, <i>Conservarea obiectelor de artă și a monumentelor istorice</i> , București.
Moldoveanu 2003	Moldoveanu Aurel, <i>Conservarea preventivă a bunurilor culturale</i> , București.

Scara 1/50

Legendă:

Tip I= 0,90x1,50x2,10 m

Tip II= 0,70x0,90x2,00 m

Tip III = 0,70x0,90x2,00 m